

آموزش غیرت دینی و مؤلفه‌های آشکار و از یادرفته آن در کتب دین و زندگی

hnajafih@yahoo.com

حسن نجفی / دکتری مطالعات برنامه درسی، دانشگاه علامه طباطبائی

آرش زارع زردینی / کارشناس علوم تربیتی، دانشگاه قم

عاطفه جوادزاده / دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب

دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۲ - پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۱۰

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی چگونگی آموزش غیرت دینی در کتب دین و زندگی دوره دوم متوسطه جهت شناسایی مؤلفه‌های آشکار و مغفول آن بود. روش پژوهش تحلیل محتوای کیفی و جامعه پژوهشی آن شامل سه عنوان کتاب درسی دین و زندگی دوره دوم متوسطه در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ بود که با توجه به ماهیت موضوع پژوهش، از نمونه‌گیری صرف‌نظر شد و کل متن، تصاویر و تمرین‌های کتب مورد بررسی قرار گرفتند. ابزار اندازه‌گیری، سیاهه تحلیل محتوای محقق‌ساخته بود که برای حصول اطمینان از روایی صوری و محتوایی آن، از نظر متخصصان استفاده و جهت تأمین پایایی، روش اسکات به کار گرفته شد. نتایج پژوهش نشان داد که مؤلفه‌هایی از غیرت دینی در کتب موجود هستند و به صورت آشکار قرار گرفته‌اند؛ اما مواردی مانند واکنش در برابر توهین‌کنندگان به مقدسات (قرآن، پیامبر، اهل بیت، مساجد و اماکن مقدس)، مقابله با نفاق، مجاهدت و دفاع برای زنده نگه داشتن دین و ارزش‌های دینی، عدم سازش و معامله بر سر اصول دین و عدم اباحه‌گری از یادرفته‌اند که می‌تواند آثاری چون تسلط نرَم دشمنان، ایجاد تفرقه، قداست‌زدایی از شعائر الهی، ایجاد یأس و ناامیدی درباره ایستادگی در برابر حق، افزایش گناه، آسیب‌های اجتماعی و پیش گرفتن راه بی‌قیدی را به همراه داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی ضد تقدس‌زدایی، تعصب قداست‌مدار، آموزش غیرت بر دین الهی، کتب دین و زندگی.

برنامه‌دستی یکی از کلیدی‌ترین عناصر نظام آموزشی است؛ به نحوی که بخش زیادی از یادگیری و تجارب دانش‌آموزان به کیفیت آن وابسته است. برنامه‌دستی طرح و نقشه‌ای است از آنچه باید تحت نظر مراکز آموزشی آموخته شود (میرزاییگی، ۱۳۸۷، ص ۷). آیزنر (۱۹۹۴) معتقد است که مدارس به‌طور هم‌زمان سه نوع برنامه‌دستی آشکار (Explicit)، ضمنی (Emplicit) و نال (Null) را به دانش‌آموزان آموزش می‌دهند: برنامه‌دستی آشکار شامل گروهی از اهداف، آرمان‌ها و حوزه‌های محتوایی است که نظام آموزشی آنها را صراحتاً اعلام و ابلاغ کرده است و سعی در ارائه و تحقق آنها دارد. این بعد ماهیتاً آشکار است و نظام آموزشی قصد خویش از ارائه آن را اعلام می‌دارد. گونه دوم برنامه‌دستی که آیزنر به معرفی آن می‌پردازد، برنامه‌دستی ضمنی (پنهان) است. برنامه‌دستی ضمنی شامل ارزش‌ها و انتظاراتی است که صراحتاً در برنامه‌دستی آشکار ارائه نشده‌اند؛ اما دانش‌آموزان به دلیل حضور در متن و بطن فرهنگ و تعاملات مدرسه، آنها را کسب و تجربه می‌کنند. این دو مفهوم (برنامه‌دستی آشکار و پنهان) در حوزه مطالعات برنامه‌دستی سابقه‌ای نسبتاً دیرینه دارند و پژوهش‌های گسترده و متنوعی درباره آنها صورت گرفته است؛ اما گونه سوم برنامه‌های درسی مدارس از دید آیزنر، برنامه‌دستی نال نام دارد. این نوع برنامه شامل ارزش‌ها و دانش‌هایی است که مدارس به آموزش آنها اقدام نمی‌کنند؛ هرچند امکان دارد ارزش و اهمیت آنها بیش از مواردی باشد که در مدارس آموزش داده می‌شوند.

موسی‌پور (۱۳۸۷) برنامه‌دستی نال را به سه قسمت تقسیم می‌کند: ۱. برنامه‌دستی نادیده: آنچه به دلیل عدم شناخت و آگاهی برنامه‌ریزان درسی وارد برنامه‌دستی نشده است؛ ۲. برنامه‌دستی ناخواسته: آنچه مراجع یا مشروعبیت‌یافتگان برنامه‌دستی نمی‌خواهند وارد برنامه‌دستی شود؛ ۳. برنامه‌دستی نابارور: برنامه‌هایی که به‌ظاهر وجود دارند؛ اما امکان اصلی و زاینده‌گی خود را از دست داده‌اند.

شناخت برنامه‌دستی نال راه‌های مختلفی دارد که یکی از آنها تحلیل محتوای درسی است. محتوای برنامه‌دستی همان موضوعات درسی است که از آن به‌عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف استفاده می‌شود (اوبری، ۱۹۹۱، ص ۳۰۳). از جمله مهم‌ترین مفاهیم ارزشی و اخلاقی که در محتوای کتب درسی، به‌ویژه کتاب *دین و زندگی* کم‌توجهی شده، غیرت دینی است.

یکی از مهم‌ترین صفات مؤمن غیرت دینی است. مقصود از غیرت دینی این است که فرد مسلمان درباره کیان اسلام و آنچه بدان مربوط می‌شود، حساس باشد و با تمام توان در حراست از آن بکوشد و از کوچک‌ترین تعرضی به آن جلوگیری کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۱۵۵). خاتمی معتقد است که غیرت دینی یعنی دین را به‌عنوان محبوب دیدن و مدافع حریم آن بودن و اجازه تجاوز به آن را به هیچ کس ندادن. داشتن خشم مقدس در برابر متجاوزان به حریم دین، تلاش گسترده در راه نشر دین، امر به معروف و نهی از منکر، تولی و تبری، و داشتن روحیه دفاع از دین و آمادگی برای فدا کردن همه هستی در راه آن نیز نوعی غیرت در دین است (خاتمی، ۱۳۸۷، ص ۸۱).

همچنین گفته شده است که غیرت دینی مربوط به معتقدات دینی و ایمان است و این حب همان دل‌بستگی به ماورای طبیعت و خداوند متعال است. محبت انسان به خداوند سبب ایجاد غیرت در او می‌شود که ما آن را «غیرت دینی» می‌نامیم. معنای غیرت دینی این است که انسان باید دین خود را حفظ کند (تهرانی، ۱۳۹۱، ج ۸، ص ۳۰).

همچنین برخی از عالمان نیز در تعریف غیرت دینی گفته‌اند: منظور پاسخ به شبهاتی است که از طرف افراد منکر در اذهان القا می‌شود؛ و خاطر نشان کرده‌اند، همواره در طول تاریخ دانشمندان بزرگی بوده‌اند که به دین و مذهب خویش تعصب داشتند و به محض شنیدن سخنی از سوی مخالفان، کتاب و آثاری را به رشته تحریر درمی‌آوردند تا سخن مخالف را در نطفه خفه کنند و پوچی آن را به اثبات رسانند (حبیبی‌تبار، ۱۳۸۱، ص ۲۸). از تعاریف یادشده این نکته استنباط می‌شود که مراد از غیرت دینی این است که انسان دین‌مدار دغدغه دینی داشته باشد و به دستور قرآن کریم به دفاع از دین بپردازد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ (محمد: ۷)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر خدا را یاری کنید، او شما را یاری می‌کند و گام‌هایتان را استوار می‌دارد». مراد از یاری کردن خدا در این آیه، یاری دین خداست؛ و گرنه خدا خود نیازی به کمک ندارد (قرشی، ۱۳۷۷، ج ۱۰، ص ۱۸۴). یاری کردن خدا عام و فراگیر است؛ یعنی از مرتبه قیام به وظایف دینی، ایمان حقیقی و کامل، ثبات بر دین در بحبوحه‌های مختلف زندگی، امر به معروف و نهی از منکر در مراتب مختلف آن، تشویق انسان‌ها به دین خدا و مانند آن آغاز می‌شود و تا مرتبه تحمل مسئولیت جهاد در راه بالا بردن کلام خدا در زمین ارتقا می‌یابد. بنابراین، غیرت دینی به معنای دفاع و یاری رساندن به هر چیزی می‌شود که به ایمان به خدا پیوستگی دارد، در هر زمینه و در هر سرزمینی و در هر زمانی؛ تا چنان شود که مؤمن برای خدا به هر کاری قیام کند و برای دفاع از حق همیشه در مواجهه با هر شخص و هر قوه‌ای آمادگی داشته باشد (مدرسی، ۱۳۷۷، ج ۱۳، ص ۱۲).

به نظر ما فلسفه پرداختن به غیرت دینی در برنامه درسی دین و زندگی چهار چیز می‌تواند باشد که در ذیل به اختصار توضیح داده می‌شوند: ۱. اهمیت و جایگاه دین در جهان بینی اسلامی؛ در جهان بینی اسلامی خط قرمز اسلام و مسلمانان، حفظ دین، معالم و ارزش‌های دینی است؛ تا جایی که بر مسلمان واجب است آن‌گاه که دین به خطر افتد، مال و جان و آبروی خود را فدای دین کنند.

۲. هدف و فلسفه آموزش در منظومه معرفتی اسلام: در مکتب انسان‌ساز اسلام، هدف از تعلیم و آموزش رسیدن به کمال انسانی و نیل به قرب الهی است. از همین رو مأموریت انبیای الهی تعلیم و تربیت بشر بوده و پرواضح است که کمال انسان و نائل شدن به قرب الهی در سایه یادگیری دین و عمل به آن و حساس بودن به ارزش‌های دینی و غیرت دینی است؛ لذا باید در منابع آموزشی، شناخت دین و راه عمل به آن و حساسیت درباره حفظ دین آموزش داده شود و بدیهی است که جای این آموزش درس دین و زندگی است.

۳. نقش بی‌بدیل جوان در اصلاح و سازندگی جامعه: جوانی فصل شورانگیز زندگی و مظهر نشاط و سازندگی است. اگر شور و احساس جوانی با شعور عمیق مذهبی و غیرت دینی همراه شود، سعادت نسل جوان و سلامت جامعه تضمین خواهد شد.

۴. تجربه تاریخی تمدن اسلامی: جوانی همان‌گونه که منشأ شورانگیزترین تجلیات عاطفی، روحی و بالندگی است، در معرض فتنه‌انگیزترین آسیب‌های فردی، اخلاقی و اجتماعی نیز هست. تجربه تاریخی تمدن مسلمانان نشان می‌دهد، آن‌گاه که جوانان مسلمانان در برابر ارزش‌های دینی و هویت اسلامی خود بی‌تفاوت شدند و خشم مقدس آنان جای خود را به عدم مسئولیت در قبال دین و روحیه تساهل داد، نه تنها هویت دینی و انسانی خود را از دست دادند، بلکه سرزمین خود را نیز باختند.

شایان ذکر است که تا کنون پژوهشی به‌طور خاص در زمینه موضوع فعلی این پژوهش انجام نشده است؛ اما به‌طور عام مطالعاتی وجود دارد که به برخی از آنها اشاره می‌شود: *اکبری دستک، نعمتی پیرعلی و رود مقدس (۱۳۹۷)* در پژوهشی با عنوان «غیرت و کارکردهای آن در آموزه‌های دینی» نشان دادند که یکی از شاخصه‌های انسان و جامعه سالم، داشتن غیرت است و با در پیش گرفتن اعتدال در ابراز آن، می‌توان افراد و در نتیجه جامعه سالمی را به وجود آورد؛ و مسلماً در صورت از بین رفتن غیرت در مردم، جامعه رو به بیماری و فنا و نابودی خواهد گذاشت. *امیدواری (۱۳۹۴)* در پژوهشی با عنوان «غیرت دینی از منظر آیات و روایات» بیان می‌کند که غیرت از صفات نیک و فضایل اخلاقی است که موجب بهره‌مندی از سعادت دنیا و آخرت خواهد شد؛ اما تعصب و پیروی از نیاکان و تعصب بر قول و رفتار غلط، عامل مهم هلاکت و بدبختی انسان‌هاست و باید از آن برحذر بود. همچنین وی در ادامه به بیان آثار فردی غیرت دینی چون افزایش عفت و پاکدامنی فرد، ثبات عقاید و باورهای دینی و آثار اجتماعی آن، همچون پیروزی بر دشمنان و اقتدار و سربلندی، ثبات خانواده، امنیت و مصونیت اجتماعی، و مبارزه با تهاجم فرهنگی می‌پردازد. *میری و سبحانی‌نیا (۱۳۹۴)* در پژوهشی با عنوان «انحراف در غیرت‌ورزی و پیامدهای آن در آموزه‌های اسلامی» بیان می‌کنند، پیامدهایی که برای افراط در غیرت‌ورزی از طریق آموزه‌های اسلامی به دست ما رسیده‌اند، بیشتر جنبه دنیوی و اجتماعی دارند؛ برای مثال، سوءظن و تجسس، در خصوص دیگران شکل می‌گیرد و به اموری مرتبط است که در دنیا اتفاق می‌افتد. همچنین در تعالیم اسلامی آنچه به‌عنوان پیامدهای تفریط در غیرت‌ورزی ذکر شده‌اند، بیشتر جنبه فردی دارند و شامل امور دنیوی و اخروی می‌شوند. این پیامدها عبارت‌اند از: غضب الهی که شامل فرد در دنیا و آخرت می‌شود؛ خوار و زبون شدن انسان در دنیا و آخرت؛ گرفته شدن روح ایمان و کوردلی؛ قبول نشدن نماز در دنیا؛ دور شدن از بهشت الهی و گرفتار شدن به عذاب خداوند و دوری از او در آخرت. بررسی پژوهش‌های یادشده و دیگر پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه نشان می‌دهد که تا کنون در زمینه وضعیت مؤلفه‌های غیرت دینی در کتاب‌های درسی دین و زندگی، پژوهش جامعی انجام نشده است و پژوهش پیش رو ضمن نوآوری در تدوین چهارچوب مفهومی مؤلفه‌ها، تحلیل محتوای کیفی و ارزیابی وضعیت، به بیان برخی از پیامدهای فردی، اخلاقی و اجتماعی آن می‌پردازد؛ پیامدهایی که هر کدام خسروانی برای دین‌داران، جامعه دینی و به‌ویژه بقای دین الهی به‌همراه دارد. می‌توانیم بگوییم که این پژوهش اقدامی در راستای حمایت از «برنامه درسی ضد تقدس‌زدایی» است. تقدس‌زدایی از محصولات «سکولاریسم تربیتی» است و سکولاریسم تربیتی به‌معنای عدم ورود و دخالت دین و آموزه‌های دینی در عناصر و اجزای بنیادین و رویین تربیت و برنامه‌ریزی‌های تربیتی است. برنامه درسی ضد تقدس‌زدایی بر حساسیت، حرمت و احترام به ارزش‌های دینی اصیل تأکید دارد.

۱. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با روش توصیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. جامعه پژوهشی، کتب درسی دین و زندگی رشته ادبیات و علوم انسانی (دهم، یازدهم و دوازدهم) چاپ ۱۳۹۹ می‌باشد که توسط دفتر تألیف و برنامه‌ریزی کتب درسی آماده شده است. با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و محدودیت جامعه پژوهشی، از نمونه‌گیری صرف‌نظر شد و کل متن، تصاویر و تمرین‌های کتب مورد بررسی قرار گرفتند. ابزار اندازه‌گیری پژوهش، سیاهه محقق ساخته بود که چهارچوب اساسی سیاهه با استفاده از تعاریف ذکر شده در مقدمه پژوهش، به‌ویژه تعریف مدرسی (۱۳۷۷)، که تعریف برگزیده و مختار ماست، حاصل شد. لذا با استناد به این نکته که منظور از غیرت دینی یاری دین خداست که مفهومی عام و فراگیر است، علاوه بر مؤلفه‌های موجود در سایر تعاریف غیرت دینی که در مقدمه بیان شد، جزئیات و مؤلفه‌های تکمیلی بر اساس مطالعه آیات قرآن، نهج‌البلاغه و برخی پژوهش‌های مرتبط با غیرت دینی استخراج و در قالب جدول شماره ۱ تنظیم شد.

جدول ۱. مؤلفه‌های غیرت دینی

منبع	مؤلفه‌های غیرت دینی
خاتمی (۱۳۸۷)	ایثار برای پایداری دین خدا
نامه ۴۷ نهج‌البلاغه	امر به معروف و نهی از منکر
ممتحنه: ۴	تولی و تبری
توبه: ۱۲۲	تلاش گسترده در راه نشر دین (تبلیغ آموزه‌های دینی)
جابری فرد (۱۳۹۵)	واکنش در برابر توهین‌کنندگان به مقدسات (قرآن، پیامبر، اهل‌بیت، مساجد و اماکن مقدس)
	غیرت مسلمانان در قبال همدیگر
نامه ۶۵ نهج‌البلاغه	بصیرت و هوشیاری دینی در برابر شبهات اعتقادی
پوریا (۱۳۹۶)	شناخت ادیان غیرتوحیدی و درک باطل بودن آنها
	مقابله با نفاق
نراقی (۱۳۱۲)	شناخت و احیای حق و مبارزه با باطل
اکبری (۱۳۸۱)	حساسیت و واکنش به وقوع گناه در جامعه
نصیری (۱۳۹۱)	حساسیت و پابندی به مناسک دینی
توبه: ۲۰	مجاهدت و دفاع برای نگه داشتن دین و ارزش‌های دینی
مانده: ۸۷	مقابله با بدعت‌گذاران و متجاوزین به آداب دینی
مانده: ۵۷	مقابله با استهزاکنندگان ارزش‌های دینی
تهرانی (۱۳۹۰)	زنده نگه داشتن حیا و ارزش‌گذاری به آن
انوری‌زاده نائینی (۱۳۹۲)	مطالبه‌گری در مورد اجرای قانون و عدالت
مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی‌فقیه در سپاه (۱۳۷۵)	ارزش‌گذاری به فرهنگ خودی (فرهنگ اسلامی)
مجلسی (۱۴۰۳، ج ۷۲: ۲۲۷)	عدم سازش و معامله بر سر اصول دین
قیامت: ۵	عدم اباحه‌گری

برای حصول اطمینان از روایی صوری و محتوایی سیاهه، از نظر متخصصان استفاده شده است؛ به این ترتیب که فرم تحلیل محتوا که شامل مؤلفه‌های اساسی غیرت دینی بود، در اختیار تعدادی از صاحب‌نظران دینی برای بررسی و اعلام نظر قرار گرفت و پس از دریافت نظرات آنها سیاهه پیشنهادی شکل نهایی به خود گرفت و تأیید شد. در زمینه اعمال نظرات متخصصان، برخی مؤلفه‌هایی که ارتباط کمی داشتند حذف، برخی مؤلفه‌های مغفول اضافه و برخی مؤلفه‌های متجانس تلفیق شدند. همچنین جهت تأمین پایایی، از روش اسکات استفاده شده است؛ بدین صورت که فرم تحلیل محتوا در اختیار پنج نفر از صاحب‌نظران علوم و معارف اسلامی و تربیت اخلاقی قرار گرفت و ضریب توافق آنها ۹۳ درصد به دست آمد.

۲. یافته‌ها

سؤال پژوهش: وضعیت آموزش غیرت دینی و مؤلفه‌های آن در کتب دین و زندگی دوره دوم متوسطه چگونه است؟

$$C.R = \frac{\text{مؤلفه های مورد توافق}}{\text{کل مؤلفه ها}} \times 100 \quad C.R = \frac{20+19+19+18+17}{100} \times 100 = 93$$

۲-۱. کتاب دین و زندگی پایه تحصیلی دهم

این کتاب شامل ۱۵۸ صفحه و چهارده درس، شامل هدف زندگی، پر پرواز، خود حقیقی، پنجره‌ای به روشنایی، آینده روشن، منزلگاه بعد، واقعه بزرگ، فرجام کار، آهنگ سفر، اعتماد بر او، دوستی با خدا، یاری از نماز و روزه، فضیلت آراستگی، و زیبایی پوشیدگی است. جدول شماره ۲ نشان‌دهنده وجود برخی مؤلفه‌های غیرت دینی و چگونگی پرداختن کتاب به آنهاست.

جدول ۲. مصادیق یافت‌شده برای مؤلفه‌های غیرت دینی در کتاب دین و زندگی پایه دهم

مصادیق	مؤلفه‌های غیرت دینی
فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ تِلْكَ آيَاتُ الْوَعْدِ لِلَّذِينَ عَقَدُوا أَلْفَاظَهُمْ لِيَكْفُرُوا لَهُمْ (ال عمران: ۱۹۵) (ص ۳).	ایثار برای پایداری دین خدا
از طرفی دیگر، همین عامل سبب می‌شود که دفاع از حق و مظلوم و فداکاری در راه خدا آسان‌تر شود (ص ۴۱).	
وقتی به شخصیت حضرت علی <small>علیه السلام</small> می‌نگرید، می‌بینید که ایشان در ... حق طلبی و عدالت، پس از رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله</small> بی‌نظیر است (ص ۱۰).	مطالعه‌گری در مورد اجرای قانون و عدالت
دوستی با دوستان خدا: اگر می‌خواهیم محبت خداوند در دلمان خانه کند، باید محبت کسانی را که رنگ و نشانی از او دارند و خداوند محبت و دوستی آنان را به ما توصیه کرده، در دل جای دهیم (ص ۱۲۱).	
انبیا و اولیا الهی و مجاهدان در راه حق و آنان که در مسیر بندگی خدا حرکت کردند، دوستان خدا هستند؛ برترین آنها حضرت محمد <small>صلی الله علیه و آله</small> و اهل بیت ایشان هستند. دوستی با آنان همانا دوستی با خداوند هست (ص ۱۲۱).	تولی و تبری
بیزاری از دشمنان خدا و مبارزه با آنان: عاشق روشنی، از تاریکی می‌گریزد و آن کس که به دوستی با خدا افتخار می‌کند، با هر چه ضد خداست، مقابله می‌نماید (ص ۱۲۱).	
عاشقان خدا پرچم مبارزه با ستمگران بوده‌اند (ص ۱۲۱).	

مؤلفه‌های غیرت دینی	مصادیق
	نمی‌شود کسی دوست‌دار خداوند باشد، اما زشتی و ستم را در جامعه ببیند و سکوت اختیار کند (ص ۱۲۱).
	جهاد در راه خدا در برنامه تمام پیامبران الهی بوده و بیشتر آنان در راه مبارزه با ستمگران به شهادت رسیدند (ص ۱۲۱).
	رنج و محرومیت مردم فلسطین، یمن، سوریه، عراق، بحرین و... نمونه آشکاری از رفتار مستکبران است که جز با مبارزه برطرف نخواهد شد (ص ۱۲۱).
	دین‌داری بر دو پایه استوار است: تولی (دوستی با خدا و دوستان او) و تبری (بیزاری از باطل و پیروان او) (ص ۱۲۱).
شناخت احیای حق و مبارزه با باطل	پیشنهاده: ۱. در زندگی پیامبر و امامان <small>علیهم‌السلام</small> و مجاهدان راه خدا تحقیق کنید و نمونه‌هایی از اشتیاق آنها به حق و مبارزه‌شان با زشتی و باطل را نشان دهید.
	۲. امام خمینی <small>ره</small> که از پیروان راستین پیامبر اکرم <small>صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم</small> بود، زندگی خود را در مبارزه با باطل و ستم گذراند. آیا می‌توانید نمونه‌ای از این مبارزه‌ها را بیان کنید (ص ۱۲۴).
حساسیت و پایبندی به مناسک دینی	نماز را کوچک نشماریم و نسبت به آنچه در نماز می‌گوییم و انجام می‌دهیم، درک صحیح داشته باشیم (ص ۱۳۱).
	اگر در انجام به موقع نماز بکوشیم، بی‌نظمی را از زندگی خود دور خواهیم کرد (ص ۱۳۱).
	اگر در پنج نوبت با لباس و بدن پاکیزه به نماز بایستیم، آلودگی‌های ظاهری ما کمتر خواهد شد (ص ۱۳۱).
	اگر هنگام گفتن تکبیر به بزرگی خداوند بر همه چیز توجه داشته باشیم، قدرت‌های دیگر در نظرمان کوچک خواهند شد و به آنان توجه نخواهیم کرد (ص ۱۳۱).
زنده نگه داشتن حیا و ارزش‌گذاری به آن	اگر در رکوع و سجود، عظمت خدا را در نظر داشته باشیم، در مقابل مستکبران خضوع و خشوع نخواهیم کرد (ص ۱۳۱).
	او حیا می‌کند که برخی افراد به‌خاطر اموری سطحی و کوچک، زبان به تحسین و تمجید او بکشایند و به او به‌عنوان ابزار برای لذت‌جویی نگاه کنند (ص ۱۴۵).
	عرضه ناهنجاری زیبایی، به‌جای گرمی بخشیدن به کانون خانواده، عفت و حیا را از بین می‌برد و این گوهر مقدس را از او می‌گیرد (ص ۱۴۶).

همان‌طور که در جدول مشخص است، مؤلفه‌هایی از غیرت دینی در کتاب تجلی پیدا کرده‌اند؛ منتها مواردی همچون امر به معروف و نهی از منکر، تلاش گسترده در راه نشر دین (تبلیغ آموزه‌های دینی)، واکنش در برابر به توهین‌کنندگان به مقدسات (قرآن، پیامبر، اهل بیت، مساجد و اماکن مقدس)، غیرت مسلمانان در قبال همدیگر، بصیرت و هوشیاری دینی در برابر شبهات اعتقادی، شناخت ادیان غیرتوحیدی و درک باطل بودن آنها، مقابله با نفاق، حساسیت و واکنش به وقوع گناه در جامعه، مجاهدت و دفاع برای نگه داشتن دین و ارزش‌های دینی، مقابله با بدعت‌گذاران و متجاوزین به آداب دینی، مقابله با استهزاکنندگان ارزش‌های دینی، ارزش‌گذاری به فرهنگ خودی (فرهنگ اسلامی)، عدم سازش و معامله بر سر اصول دین، و عدم اباحه‌گری مورد غفلت واقع شده‌اند.

۲-۲. کتاب دین و زندگی پایهٔ تحصیلی یازدهم

این کتاب شامل ۳۳۱ صفحه، دو بخش و هجده درس، شامل هدایت الهی، تداوم هدایت، آخرین پیامبر، معجزهٔ جاویدان، مسئولیت‌های پیامبر، پیشوای اسوه، امامت، تداوم رسالت، جان و جانشین پیامبر، وضعیت فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مسلمانان پس از رحلت رسول خدا ﷺ، احیای ارزش‌های راستین، جهاد در راستای ولایت ظاهری، عصر غیبت امام زمان عجله تعالی فرجه، در انتظار ظهور، مرجعیت و ولایت‌فقیه، رهبری و مردم، بخش دوم: در مسیر عزت نفس، زمینه‌های پیوند و پیوند مقدس می‌باشد. در جدول شمارهٔ ۳ وضعیت و چگونگی توجه به بعضی از مؤلفه‌های غیرت دینی در کتاب ذکر شده است.

جدول ۳. مصادیق یافت‌شده برای مؤلفه‌های غیرت دینی در کتاب دین و زندگی پایهٔ یازدهم

مؤلفه‌های غیرت دینی	مصادیق
شناخت ادیان غیرتوحیدی و درک باطل بودن آنها	امروزه ادیانی وجود دارند که کاملاً به دست انسان‌ها ساخته شده‌اند و جنبهٔ الهی ندارند. برخی از سازندگان این ادیان، خود را به‌دروغ پیامبر معرفی کرده‌اند و برخی نیز خود را از جانب خدا نمی‌دانند؛ بلکه آنچه به فکرشان رسیده، در قالب یک دین به مردم عرضه کرده‌اند (ص ۲۳).
	به معروف امر می‌کردند و از منکر نهی می‌نمودند، بر اساس قوانین اسلام تجارت می‌نمودند (ص ۵۷).
	حاکمان غاصب، قوانین اسلام را زیر پا می‌گذاشتند و به مردم ستم می‌کردند؛ امامان نیز وظیفه داشتند که بر اساس اصل امر به معروف و نهی از منکر با آنان مقابله کنند و مانع زیر پا گذاشتن قوانین اسلام شوند و از حقوق مردم دفاع نمایند (ص ۱۳۵).
امر به معروف و نهی از منکر	قرآن کریم احکام اجتماعی متعددی دارد؛ مانند خمس، زکات، حقوق و مسئولیت‌های خانواده و جامعه، امر به معروف، نهی از منکر، مبارزه با ظلم و جهاد با تجاوزگران و ستمکاران. روشن است که اجرای این قوانین، بدون تشکیل حکومت امکان‌پذیر نیست (ص ۵۸).
	همه ما مسئولیت داریم که در این گونه مراسم، وظیفهٔ امر به معروف و نهی از منکر را به‌دقت انجام دهیم؛ زیرا از بزرگ‌ترین منکرها، بی‌حرمتی به پیشوایان دین در مراسمی است که برای حرمت و بزرگداشت آنان برگزار می‌شود (ص ۱۴۴).
	و باید از میان شما گروهی باشند که مردم را به نیکی فراخوانند و آنان را به کار پسندیده وادارند و از کار زشت و نکوهیده نهی کنند. اینانند که نیک‌بخت خواهند بود (آل عمران: ۱۰۴) (ص ۱۷۹).
	وظیفهٔ امر به معروف و نهی از منکر را با روش درست انجام دهیم (ص ۱۸۶).
مطالبه‌گری در مورد اجرای قانون و عدالت	یکی از اهداف مهم حکومت الهی رسول خدا ﷺ اجرای عدالت بود و ایشان در این مورد با قاطعیت عمل کرد و کوشید تا جامعهٔ عادلانه‌ای بنا کند که در آن از تبعیض خبری نباشد و همه در برابر قانون الهی یکسان باشند. این اقدام پیامبر اکرم ﷺ در شرایطی انجام می‌گرفت که در جامعهٔ آن روز حجاز و سایر کشورها، تبعیض و تفاوت طبقاتی یک قانون پذیرفته شده بود و کسی با آن مخالفت نمی‌کرد. آن حضرت درآمد بیت المال را میان مسلمانان به تساوی تقسیم می‌کرد و فرقی میان عرب و غیر عرب نمی‌گذاشت. با همهٔ بردباری و ملایمتی که در برابر پایمال حق شخصی خود داشت، در برابر نادیده گرفته شدن حقوق افراد جامعه می‌ایستاد و کوتاه نمی‌آمد و متجاوزان حقوق مردم را در هر موقعیت و مقامی که بودند، مجازات می‌کرد (ص ۶۹).
	ای مردم، گروهی بیش از حق خود از بیت‌المال و اموال عمومی برداشته‌اند و جیب خود را اتراشته‌اند و ملک و باغ خریده‌اند... اینان در حقیقت ننگ دنیا و عذاب آخرت را خریده‌اند؛ اما بدانید که من حق مردم مظلوم را از اینان بازمی‌ستانم و از این پس سهم همهٔ مسلمانان را از بیت‌المال به‌طور مساوی خواهم داد (ص ۱۰۳).

مصادیق	مؤلفه‌های غیرت دینی
<p>ای مسلمانان جهان که به حقیقت اسلام ایمان دارید، به‌پا خیزید و در زیر پرچم توحید و در سایه تعلیمات اسلام مجتمع شوید و دست خیانت ابرقدرت‌ها را از ممالک خود و خزائن سرشار آن کوتاه کنید... دست از اختلافات و هواهای نفسانی بردارید که شما دارای همه چیز هستید. بر فرهنگ اسلامی تکیه کنید و با غرب و غرب‌زدگی مبارزه نمایید و روی پای خودتان بایستید (ص ۷۵).</p> <p>خود را از سایر مسلمانان دور ندانیم و برای پیشرفت جهان اسلام و پیروزی و سربلندی مسلمانان در تمام جهان تلاش کنیم (ص ۷۵).</p>	غیرت مسلمانان در قبال همدیگر
<p>به این سخن پیامبر گرامی توجه کامل داشته باشیم که فرمود: کسی که صبح کند و در اندیشه رسیدگی به سایر مسلمانان نباشد، مسلمان نیست (ص ۷۶).</p>	
<p>خوابیدن در جای پیامبر در هنگام توطئه دشمنان برای کشتن آن حضرت، رشادت و قهرمانی بی‌نظیر در جنگ بدر، استقامت و فداکاری در جنگ احد با وجود زخم‌های فراوان و درحالی‌که جز اندکی از مسلمانان بقیه فرار کرده بودند، انداختن رعب در دل دشمنان و فراری دادن آنان با شکست دادن پهلوان عرب «عمروبن عبید» در جنگ خندق، فتح قلعه‌های خیبر و شکستن بت‌های خانه کعبه در هنگام فتح شهر مکه، تنها بخشی از فداکاری‌های ایشان در راه اسلام بود (ص ۹۸-۹۷).</p>	ایثار برای پایداری دین خدا
<p>سؤال در میدان جنگ: به راستی کدام یک بر حق هست؟</p> <p>امام بدون اینکه فوراً بگوید من بر حق هستم، معیاری را بر حق قرار داد که با آن معیار بتواند همواره جریان‌ها و شخصیت‌های سیاسی و اجتماعی را بر اساس آن معیار ارزیابی کند و حق یا باطل بودن آنها را به دست آورد. از این رو به وی فرمود: کار را واگذار کردن می‌خواهی حق و باطل را به وسیله شخصیت‌ها بشناسی. درحالی‌که شخصیت‌ها هستند که باید با مقیاس حق، سنجیده شوند. ابتدا حق را بشناس تا بتوانی اهل آن را بشناسی و نیز ابتدا باطل را بشناس تا بتوانی اهل آن را شناسایی کنی (ص ۱۰۲).</p>	
<p>امیرالمؤمنین علی^ع در سخنرانی‌های متعدد، بارها مسلمانان را نسبت به ضعف و سستی‌شان در مبارزه با حکومت بنی‌امیه بیم می‌داد و می‌فرمود: سوگند به خداوندی که جانم به دست قدرت اوست، آن مردم (شامیان) بر شما پیروز خواهند شد؛ نه از آن جهت که آنان به حق نزدیک‌ترند، بلکه به این جهت که آنان در راه باطلی که زمامدارشان می‌رود شتابان فرمان او را می‌برند و شما در حق من بی‌اعتنائی و کندی می‌کنید. به خدا سوگند، این مطلب، قلب انسان را به درد، می‌آورد که آنها در مسیر باطل خود این چنین متحدند و شما در راه حق، این گونه متفرق و پراکنده‌اید (ص ۱۱۲).</p>	شناخت و احیای حق و مبارزه با باطل
<p>رفتار و کردار یزید آن قدر از اسلام دور و بیگانه بود که امام حسین^ع می‌دانست اگر به حکومتش ادامه دهد، حقیقت اسلام نابود خواهد شد. ایشان در تبیین قیام خود و بیعت نکردن با یزید، در خطبه‌ای فرمود: آیا نمی‌بینید که به حق عمل نمی‌شود و کسی مانع باطل نمی‌گردد. در این شرایط، مؤمن حق دارد «که برای ملاقات خدا آماده شود و علیه باطل قیام کند. من مرگ در این راه را جز سعادت و زندگی با ظالمین را جز ذلت و خواری نمی‌بینم (ص ۱۳۹). همچنین در سخنرانی دیگری فرمود: اگر مردم زیر بار بیعت کسی مثل یزید بروند، از اسلام چیزی باقی نمی‌ماند و مرگ اسلام را باید اعلام کرد (ص ۱۳۹).</p>	
<p>امروزه نیز در صحنه جهانی، دو جبهه حق و باطل حضور دارند و مستکبران بر محرومان و مستضعفان ستم می‌کنند و حق‌طلبان نیز به مبارزه با آنان می‌پردازند (ص ۱۵۷).</p>	
<p>بیشتر بدانیم: نمونه‌ای از احادیث جعلی</p> <p>روزی یکی از همین حاکمان که گنجینه‌های بزرگ طلا فراهم کرده بود، از او پرسید: «اگر کسی زکات واجب طلا و نقره خود را داده باشد، آیا واجب است کار دیگری هم انجام دهد؟ وی گفت: حتی اگر تک‌تک آجرهای خانه‌اش هم از طلا و نقره باشد، هیچ چیز دیگری بر او واجب نیست. ابودر، صحابی بزرگ پیامبر^ص که در آن مجلس حاضر بود و می‌دید که چگونه فردی بیگانه با ارزش‌های اسلام، به نام اسلام از ثروت‌اندوزان دفاع می‌کند، از شدت خشم و بدون ترس از حاکم، فریاد برآورد: «ای کافر! تو را با احکام مسلمانان چه کار؟ آیا سخن خداوند راست‌تر از سخن تو نیست که می‌فرماید: آنان که زر و سیم می‌اندوزند و آن را در راه خدا انفاق نمی‌کنند، به عذابی دردناک پشارتشان ده؟ (ص ۱۱۵).</p>	مقابله با بدعت‌گذاران و متجاوزین آداب دینی

مصادیق	مؤلفه‌های غیرت دینی
<p>گفتند: ای شعیب آیا نمازت به تو دستور می‌دهد که آنچه را پدران ما می‌پرستیدند، رها کنیم، یا در اموال خود به میل خود تصرف نکنیم؟ تو که مرد بردبار و فهمیده‌ای هستی. «این سخن را در مقام استهزاء به شعیب گفتند» (هود: ۸۷) گفت: «ای قوم من، ببندیدشید، اگر از جانب پروردگارم دلیل روشنی داشته باشم، و از سوی خود روزی نیکویی به من داده باشد.» «آیا باز هم از پرستش او دست بردارم؟» من نمی‌خواهم در آنچه شمارا از آن بازمی‌دارم با شما مخالفت کنم و خود مرتکب آن شوم. من قصدی جز اصلاح جامعه تا آنجا که بتوانم، ندارم و توفیق من جز به یاری خدا نیست. بر او توکل کرده‌ام و به‌سوی او بازمی‌گردم (هود: ۸۸) (ص ۱۴۷).</p>	<p>مقابله با استهزاءکنندگان ارزش‌های دینی</p>
<p>و نمی‌شود که مؤمنان، همگی اعزام شوند؛ پس چرا از هر گروهی، جمعی از آنها اعزام نشوند تا دانش دین را [به‌طور عمیق] بیاموزند و آن‌گاه که به‌سوی قوم خویش بازگستند، آنها را هشدار دهند. باشد که آنان (از کيفر الهی) بترسند (توبه: ۱۲۲) (ص ۱۷۱).</p>	<p>تلاش گسترده در راه نشر دین (تبلیغ آموزه‌های دینی)</p>
<p>حال کسی که از امام خود دور افتاده و به او دسترسی ندارد، سخت‌تر از حال یتیمی است که پدر را از دست داده است؛ زیرا چنین شخصی، در مسائل زندگی، حکم و نظر امام را نمی‌داند. البته اگر یکی از پیروان ما که به علوم و دانش ما آشناست، وجود داشته باشد، باید دیگران را که به احکام ما آشنا نیستند، راهنمایی کند و دستورات دین را به آنها آموزش دهد. در این صورت، او در بهشت با ما خواهد بود (ص ۱۷۲).</p>	<p>تلاش گسترده در راه نشر دین (تبلیغ آموزه‌های دینی)</p>
<p>پسران غیور، دختران دیگر را در جای خواهر خود قرار می‌دهند و همان‌طور که اگر نامحرمی از روی هوس قصد تعرض به خواهرشان را داشته باشد، غیرتشان به جوش می‌آید، همین حالت را نسبت به دختران دیگر دارند و به خودشان اجازه بی‌حرمتی به او را نمی‌دهند (ص ۲۲۹).</p>	<p>زنده نگاه‌داشتن حیا و ارزش‌گذاری به آن</p>
<p>دختران باحیا و عقیف، همواره به این فکر هستند که با همین حالت عفاف با همسر آینده خود روبه‌رو شوند و پاک وارد خانه همسر گردند. از این رو نمی‌گذارند هوسرانان متوجه آنها شوند. این دختران به گونه‌ای در خیابان، مدرسه، دانشگاه و سایر مراکز عمومی رفت‌وآمد می‌کنند که کمتر کسی به خود اجازه دهد به آنان بی‌حرمتی کند (ص ۲۳۹).</p>	<p>زنده نگاه‌داشتن حیا و ارزش‌گذاری به آن</p>

نتایج جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که برخی از مؤلفه‌های غیرت دینی در متن کتاب توضیح داده شده و مورد نظر مؤلفان بوده‌اند؛ منتها متأسفانه مؤلفه‌هایی مانند «تولی و تبری، واکنش در برابر توهین‌کنندگان به مقدسات (قرآن، پیامبر، اهل بیت، مساجد و اماکن مقدس)، بصیرت و هوشیاری در برابر شبهات اعتقادی، مقابله با نفاق، حساسیت و واکنش به وقوع گناه در جامعه، حساسیت و پایداری به مناسک دینی، مجاهدت و دفاع برای نگه داشتن دین و ارزش‌های دینی، عدم سازش و معامله بر سر اصول دین، و عدم اباحه‌گری» از یاد رفته‌اند.

۳-۲. کتاب دین و زندگی پایه تحصیلی دوازدهم

این کتاب شامل ۱۶۹ صفحه و سیزده درس، از جمله تفکر و اندیشه: هستی‌بخش، یگانه بی‌همتا، توحید و سبک زندگی، فقط برای تو، قدرت پرواز، سنت‌های خداوند در زندگی، بخش دوم: در مسیر: در گرو کار خویش، بازگشت، زندگی در دنیای امروز و عمل به احکام اسلامی، پایه‌های استوار، عصر شکوفایی، نگاهی به تمدن جدید و مسئولیت بزرگ ما می‌باشد. نحوه انعکاس برخی مؤلفه‌های غیرت دینی در کتاب به‌صورت جدول شماره ۴ است.

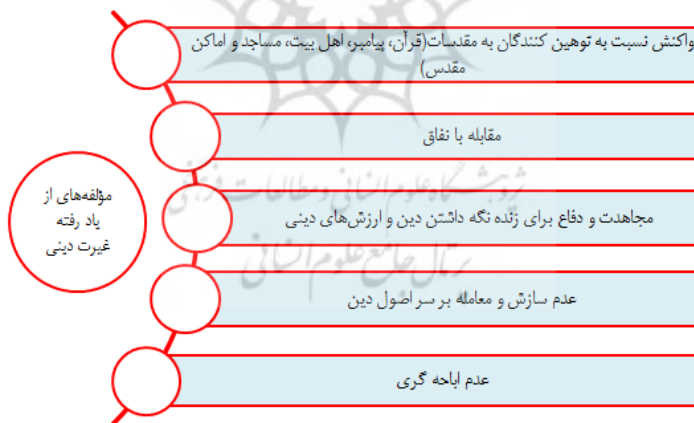
جدول ۴. مصادیق یافت شده برای مؤلفه‌های غیرت دینی در کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم

مصادیق	مؤلفه‌های غیرت دینی
<p>فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (آل عمران: ۱۹۵) (ص ۳).</p>	ایثار برای پایداری دین خدا
<p>از طرفی دیگر همین عامل سبب می‌شود که دفاع از حق و مظلوم و فداکاری در راه خدا آسان‌تر شود (ص ۴۱).</p>	
<p>عقیده به توانایی پیامبر اکرم ﷺ و اولیای دین در برآوردن حاجات انسان (مانند شفا دادن) وقتی موجب شرک است که این توانایی را از خود آنها و مستقل از خدا بدانیم؛ اما اگر این توانایی را صرفاً از خدا و انجام آن را با درخواست اولیا از خداوند و به اذن خدا بدانیم، عین توحید است و از این جهت مانند اثر شفابخشی دروست که خداوند به آن بخشیده است. این توانایی تنها به زمان حیات دنیوی پیامبر اکرم ﷺ اختصاص ندارد و پس از رحلت ایشان نیز استمرار دارد. به عبارت دیگر، روح مطهر رسول خدا ﷺ پس از رحلت زنده است و می‌تواند به انسان‌ها یاری برساند. اکنون اگر ما از رسول خدا چیزی درخواست کنیم، درخواست از جسم ایشان نیست؛ بلکه از حقیقت روحانی و معنوی ایشان است. آیا اگر کسی از پدر و مادرش و یا هر مؤمنی بخواهد که برای سعادت‌مندی او دعا کند، چنین درخواستی شرک‌آلود است؛ هیچ گروهی از مسلمانان، غیر از جریانی که امروزه به تکفیری‌ها مشهور شده، چنین درخواستی را شرک‌آلود نمی‌دانند (ص ۲۴-۲۳).</p>	بصیرت و هوشیاری در برابر شبهات عقنقادی
<p>پیروان این جریان فکری خشک و غیرعقلانی با تفکر غلطی که درباره توحید و شرک دارند، هر مسلمانی را که مانند آنها نمی‌اندیشد، مشرک و کافر می‌خوانند و گناه کبیره را واجب می‌شمارند. پیروان این جریان می‌گویند توسل به پیامبران و معصومین شرک است؛ طلب دعا و شفیع قرار دادن دیگران برای اینکه خدا انسان را ببخشد، شرک است و همچنین معتقدند این گونه افراد کافر هستند و مسلمان محسوب نمی‌شوند (ص ۲۴).</p>	
<p>انسان حکیم، به درجاتی از بصیرت و روشن بینی می‌رسد که می‌تواند در شرایط سخت و پیچیده، حق را از باطل تشخیص دهد و گرفتار باطل نشود (ص ۴۸).</p>	
<p>ورزشکار بود و قد و اندام مناسبی داشت. هر روز با ساک دستی و لباس ورزشکاری به سمت باشگاه می‌رفت. یک بار رفقاییش به او گفتند: دیروز دو تا دختر دنبال تو بودند و درباره تو حرف می‌زدند. ماشاءالله با این تیپ و هیکل، خوب جلب توجه می‌کنی! از فردا دیگر ساک ورزشی بر نمی‌داشتی! لباس‌های ورزشی خود را داخل کیسه نایلونی می‌گذاشتی و یک پیراهن گشاد می‌پوشید و روی شلوارش می‌انداخت؛ می‌گفت نمی‌خواهم با نوع پوشش، ذهن یک جوان را مشغول کنم (ص ۷۲).</p>	زنده نگه‌داشتن حیا و ارزش گذاری به آن
<p>اگر در جامعه‌ای گناه، زشتی خود را از دست دهد، فساد در آن جامعه به سرعت گسترش می‌یابد از این رو کسانی که در فضای مجازی یا در صحبت با دوستان خود، به راحتی گناهان خود را با دیگران در میان می‌گذارند گناه بزرگ دیگری را علاوه بر گناه قبلی، برای خود ثبت می‌کنند؛ زیرا باعث ترویج آن گناه می‌شوند (ص ۸۹).</p>	
<p>درواقع اگر مردم در برابر این گناهان حساسیت نشان دهند و در برابر آن بایستند و بکوشند که جامعه را اصلاح کنند، به آسانی می‌توانند مانع گسترش گناهان شوند؛ اما اگر مردم کوتاهی کنند، اقدامات دلسوزان جامعه به جایی نرسد و به تدریج انحراف از حق بیشتر و بیشتر شود (ص ۱۰۲).</p>	حساسیت و واکنش به وقوع گناه در جامعه
<p>در طول تاریخ جوامعی بوده‌اند که منحرف شده‌اند؛ اما پیامبرشان در مقابل آن انحراف ایستاده و با آنان مبارزه کرده است. در زمانه ما هم انحرافات هست که دامن گیر گروه زیادی از مردم دنیا شده؛ مثلاً در برخی کشورهای قمار و شراب رایج شده است (ص ۱۱۱).</p>	مقابله با بدعت‌گذاران و متجاوزین به آداب دینی
<p>یکی دیگر از انحرافات قبل از اسلام که امروزه هم در برخی جوامع رایج شده، ارتباط جنسی خارج از چهارچوب شرع است. قرآن کریم در همان زمان نزول که این عمل فراوان بود، در مقابل آن ایستاد و آن را گناه کبیره شمرد و راه‌های آسان و بدون گناه برای ارتباط جنسی پیشنهاد داد (ص ۱۱۲).</p>	

مؤلفه‌های غیرت دینی	مصادیق
امر به معروف و نهی از منکر	مهم‌ترین راه اصلاح و معالجه جامعه از این بیماری‌ها انجام دادن وظیفهٔ امر به معروف و نهی از منکر است (ص ۱۰۲).
	مجموعهٔ افراد جامعه نیز باید با پیروی از پیامبر اکرم ﷺ و امر به معروف و نهی از منکر روابط اقتصادی را سالم نگه دارند (ص ۱۱۷).
ارزش‌گذاری به فرهنگ خودی (فرهنگ اسلامی)	استحکام پایه‌های اقتصادی و تلاش برای کاهش فقر، توسعهٔ عدالت در همهٔ ابعاد، تقویت اتحاد ملی، انسجام اسلامی و مشارکت عمومی و عمل به وظیفهٔ مقدس امر به معروف و نهی از منکر، از مهم‌ترین عوامل استحکام نظام اسلامی است (ص ۱۶۳).
	ایجاد پایگاه‌های اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی به منظور اشاعهٔ فرهنگ و معارف اسلامی و مقابله با اندیشه‌های کفرآمیز و ابتذال اخلاقی، مستحب است و در مواردی واجب کفایی؛ افرادی که توانایی علمی، فنی و مالی آن را دارند؛ باید به ایجاد آن مبادرت ورزند (ص ۱۱۵).

جدول بالا نشانگر آن است که به برخی مؤلفه‌ها توجه شده است؛ اما مؤلفه‌هایی چون تولی و تبری، تلاش گسترده در راه نشر دین (تبلیغ آموزه‌های دینی)، واکنش در برابر توهین‌کنندگان به مقدسات (قرآن، پیامبر، اهل‌بیت، مساجد و اماکن مقدس)، غیرت مسلمانان در قبال همدیگر، شناخت ادیان غیرتوحیدی و درک باطل بودن آنها، مقابله با نفاق، شناخت و احیای حق و مبارزه با باطل، حساسیت و پایداری به مناسک دینی، مجاهدت و دفاع برای نگه داشتن دین و ارزش‌های دینی، مقابله با استهزاکنندگان ارزش‌های دینی، مطالبه‌گری در مورد اجرای قانون و عدالت، عدم سازش و معامله بر سر اصول دین، و عدم اباحه‌گری هم وجود دارند که مورد غفلت قرار گرفته‌اند.

شکل ۱. مؤلفه‌های از یادرفتهٔ غیرت دینی در کتاب‌های درسی دین و زندگی دورهٔ دوم متوسطه



شکل شماره ۱ نشان می‌دهد که کتب دین و زندگی در آموزش مؤلفه‌هایی از غیرت دینی، دچار کاستی‌های مهمی است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تبیین حساس بودن برنامه‌های درسی در برابر آموزه‌های دینی و تحلیل چگونگی آموزش غیرت دینی در کتب دین و زندگی دورهٔ دوم متوسطه انجام شد. در مجموع، یافته‌های به‌دست‌آمده بیانگر آن بود که کتب درسی دین و زندگی رشتهٔ ادبیات و علوم انسانی (دهم، یازدهم و

دوازدهم) تا حدی به تعدادی از مؤلفه‌های غیرت دینی پرداخته است که در زمینه آثار آن به‌طور کلی می‌توان گفت که نتیجتاً موجب تقویت روحیه دینی، باز ماندن از پستی و برچیده شدن مظاهر فساد می‌شود؛ لکن مؤلفه‌های مهمی از یاد رفته‌اند که هر کدام می‌تواند پیامدهای اجتماعی و اخلاقی خاص خود را برای دانش‌آموزان به‌همراه داشته باشد.

اولین آنها «واکنش در برابر توهین‌کنندگان به مقدسات (قرآن، پیامبر، اهل‌بیت، مساجد و اماکن مقدس)» بود. در این زمینه باید گفت که رشد اسلام‌گرایی و گسترش پیام رحمت و مهربانی اسلام در بین مردم جهان، دشمنان کینه‌توز اسلام و مسلمانان را بر آن داشته است تا با زشت‌ترین روش‌ها به مقدسات توهین کنند. این گونه اقدامات با هدف تحریف آموزه‌های اسلامی و مقابله با چهره انسانی و تأثیرگذار اسلام و مسلمانان دنبال می‌شود. از یاد رفتن این مؤلفه در کتب دین و زندگی و اقدامات جبهه ضداسلامی به‌ویژه در غرب می‌تواند آثار منفی و مخرب همچون تسلط دشمنان اسلام بر افکار جوامع اسلامی، هجران و جدایی آدمیان از ارزش‌های دینی و حرکت به سمت وسوی مادپرستی، عادی شدن توهین به مقدسات در میان افراد جامعه، ایجاد تفرقه بین مسلمانان، شدت یافتن آفت قداست‌گریزی، قداست‌زدایی، قداست‌ستیزی و مبارزه با ارزش‌های والای دینی و مذهبی را در پی داشته باشد که ضربات سخت و سنگینی را بر پیکر امنیت، آسایش و آرامش اجتماعی فرود می‌آورد و ثبات اجتماعی و فرهنگی جامعه اسلامی ایران را تهدید می‌کند.

دومین مؤلفه «مقابله با نفاق» بود. منافقان افرادی هستند که در ظاهر خود را مؤمن و مصلح نشان می‌دهند؛ ولی در باطن ایمان ندارند؛ با افراد بی‌دین رفت‌وآمد و خلوت می‌کنند؛ نمازشان با کسالت و انفاقشان با کراهت است؛ درباره مؤمنان عیب‌جویند؛ از جبهه و جهاد فراری و از خدا غافل‌اند؛ ریاکار، شایعه‌ساز و علاقه‌مند به دوستی با کفارند؛ ملاک علاقه‌شان کامیابی و ملاک غضبشان محرومیت است؛ از پیشرفت مؤمنان نگران‌اند، ولی از مشکلاتی که برای مسلمانان پیش می‌آید، شادند. مقابله با نفاق بر تمامی مسلمانان جهان ضرورت دارد؛ چنان که خداوند در قرآن به این امر توصیه می‌فرماید: «وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يَهَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَحَدِّوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وُلِيًّا وَلَا نَصِيرًا» (نساء: ۸۹)؛ همان‌گونه که خودشان کافر شده‌اند، آرزو دارند [که شما نیز] کافر شوید تا با هم برابر باشید. پس زنه‌ار از میان ایشان برای خود دوستانی اختیار نکنید تا آنکه در راه خدا هجرت کنند. پس اگر روی برتافتند، هر کجا آنان را یافتید، به اسارت بگیرید و بکشیدشان و از ایشان یار و یاورى برای خود مگیرید». از یاد رفتن این مؤلفه در کتب دین و زندگی و عدم آشنایی دانش‌آموزان با آثار و نتایج آن در جوامع اسلامی می‌تواند پیامدهای زبان‌باری مانند ترویج فساد، عدم گسترش عدالت، ایجاد یأس و ناامیدی و ایستادگی در برابر حق را به دنبال داشته باشد.

سومین مؤلفه «مجاهدت و دفاع برای نگه داشتن دین و ارزش‌های دینی» بود. این در حالی است که پویایی معنوی و سیاسی در یک جامعه مذهبی بستگی به حضور افراد آن در راستای مجاهدت و دفاع از دین و ارزش‌های دینی دارد. به نظر ما، کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی در بین جوانان می‌تواند منجر به حاکمیت بیگانگان و مشرکین بر جامعه اسلامی ایران شود؛ چراکه جامعه تهری از ارزش‌های دینی بستری مناسب برای شیخون و تهاجم فرهنگی دشمن می‌شود. غفلت از این مؤلفه حیاتی به وقوع گناه و افزایش آن در جامعه می‌انجامد و هویت اسلامی جامعه و دانش‌آموزان را به خطر می‌اندازد.

چهارمین مؤلفه «عدم سازش و معامله بر سر اصول دین» بود؛ در حالی که عقب‌نشینی، معامله و سازش بر سر اصول دین و واجبات شرعی در دین اسلام جایگاهی ندارد؛ چنان‌که امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «ایاکم و التهاون بامر الله فانه من تهاون بامر الله اهانه الله يوم القيامة»؛ از سبک شمردن امر خدا بپرهیزید. هر که امر خدا را سبک شمارد، خدا او را در قیامت خوار می‌کند» (ابن بابویه، ۱۳۶۸، ص ۲۴۲). گنجانده نشدن این مؤلفه و نپرداختن به آن می‌تواند پیامدهایی چون آسیب‌های اجتماعی را به همراه داشته باشد؛ چون افرادی که بر سر اصول دین خود معامله می‌کنند، به تدریج به صفاتی ناپاک همچون دروغ، تبعیض، ظلم و جنایت، طمع و... گرفتار می‌شوند و در وهله اول به خود و در آخر به جامعه خود آسیب وارد می‌کنند. پیامد دیگر از یاد بردن این مؤلفه، سهل‌گرفتن گناه خواهد بود؛ زیرا عدم پایبندی به اصول دین باعث می‌شود که فرد در هنگام ارتکاب به گناه، آن را امری عادی تلقی کند و از کرده خود ذره‌ای پشیمان نشود.

پنجمین مؤلفه «عدم اباحه‌گری» بود. اباحه‌گری بی‌تفاوتی در برابر تعالیم دینی به معنای پایبند نبودن به ارزش‌های دینی است. در کتاب *فرهنگ تسیعه* (۱۳۸۶، ج ۱، ص ۵۵) آمده است که بی‌تفاوتی در خصوص اباحه‌گری در حوزه فردی موجب می‌شود تا آدمی وظایفی را که در برابر خود و خداوند دارد، ادا نکند؛ حرام را مباح شمارد و راه بی‌قیدی را در پیش گیرد. پیامدهای بی‌تفاوتی در برابر اباحه‌گری در حوزه اجتماعی موجب می‌شود که شخص با مباح شمردن ناپایدهای اجتماعی دست به هر کاری که پسند دل است، بی‌الاید و هنجارهای زندگی جمعی را نادیده انگارد.

با توجه به مؤلفه‌های یاد رفته و پیامدهای فردی و اجتماعی آن برای دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود که نگاه به غیرت دینی در برنامه درسی دین و زندگی دوره دوم متوسطه منسجم‌تر شود.

یکی از ابداعات نویسنده اول این مقاله که به صورت تخصصی در زمینه مناسبات بین دین و برنامه درسی پژوهش می‌کند، طرح و معرفی «برنامه درسی ضد تقدس زدایی» بود که قرار است خروجی مطالعات مربوط به آن، در پژوهشی مستقل و با نگاه عمیق‌تر منتشر شود. پژوهشی که در آن فلسفه (چرایی) و مقصد برنامه درسی ضد تقدس زدایی تشریح می‌شود.

منابع

- ابن بابویه، محمد بن علی بن حسین، ۱۳۶۸، *نواب الأعمال و عقاب الأعمال*، قم، رضی.
- اکبری دستک، فیض الله، دل آرا نعمتی پیر علی و رمضانعلی رود مقدس، ۱۳۹۷، «غیرت و کارکردهای آن در آموزه‌های دینی»، *بصیرت و تربیت اسلامی*، ش ۱۵، ص ۹۷-۱۲۲.
- اکبری، محمود، ۱۳۸۱، *غیرتمندی و آسیب‌ها*، قم، گلستان ادب.
- امیدواری، زهرا، ۱۳۹۴، *غیرت از منظر آیات و روایات*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اصول دین.
- انوری‌زاده نائینی، محمدحسین، ۱۳۹۲، *جایگاه حمیت و غیرت بر اساس آیات و روایات*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اصول دین.
- پوریا، علی، ۱۳۹۶، «غیرت سیاسی از نگاه قرآن»، *روزنامه کیهان*، ۱۳۹۶/۵/۱۸.
- تهرانی، مجتبی، ۱۳۹۰، *حیا موهبتی الهی*، تهران، مؤسسه مصابیح الهدی.
- ، ۱۳۹۱، *سلوک عاشورایی: منزل هشتم*، تهران، مصابیح الهدی.
- جابری فرد، حسن، ۱۳۹۵، *غیرت از دیدگاه قرآن و حدیث*، شیراز، شاه چراغ.
- جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۶، *فرهنگ تسبیح (کلام)*، ج ۱، قم، زمزم هدایت.
- حیبی تبار، جواد، ۱۳۸۱، *گام به گام با راه خودسازی*، قم، گام به گام.
- خاتمی، احمد، ۱۳۸۷، *عبرت‌های عاشورا*، قم، بوستان کتاب.
- قرشی، علی اکبر، ۱۳۷۷، *تفسیر احسن الحدیث*، تهران، بنیاد بعثت.
- مدرسی، محمدتقی، ۱۳۷۷، *تفسیر هدایت*، ترجمه احمد آرام، مشهد، بنیاد پژوهش اسلامی آستان قدس رضوی.
- مرزوقی، رحمت‌الله، ۱۳۹۸، *برنامه درسی نال: نواندیشی و بسط مفهومی*، تهران، آوای نور.
- مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، ۱۳۷۵، *تهاجم فرهنگی*، تهران، مرکز فرهنگی سپاه.
- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۵، *پیام امام امیرالمؤمنین*، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- موسی پور، نعمت‌الله، ۱۳۸۷، *غفلت‌زدایی از برنامه درسی: بازشناسی مفهوم و ابعاد برنامه درسی ناگفته (مغفول)*، دومین نشست علمی ماهانه انجمن مطالعات برنامه درسی ایران.
- میرزاییگی، محمدعلی، ۱۳۸۷، *برنامه‌ریزی درسی و طرح درسی*، تهران، یسپرون.
- میری، مجتبی و محمدتقی سبحانی‌نیا، ۱۳۹۴، «انحراف در غیرت‌ورزی و پیامدهای آن در آموزه‌های اسلامی»، *اخلاق*، ش ۱۹، ص ۱۰۷-۱۳۷.
- نراقی، مهدی، ۱۳۱۲، *جامع السعادات*، تهران، مطبوعات.
- Eisner, Elliot, 1994, *The Educational Imagination: On the Design and Evaluation of School Programs*, New Jersey, Merrill Prentice Hall.
- Obery, Antoinette, 1991, *Curriculum Decisions*, The international encyclopedia of curriculum, New York, Pergamon Press.